

Корекція сенсорної сфери дітей із порушеннями психофізичного розвитку

У статті розкрито корекційну спрямованість навчання та виховання, що передбачає кваліфіковане знання та врахування структури дефекту аномальної дитини, виявлення та використання її потенційних можливостей. В основу корекційної роботи вчителі намагаються покласти ідею розвитку збережених функцій, включаючи заходи медичного, фізичного, психологічного та соціального впливу на особистість учня. Корекційна допомога надається відповідно до характеру порушення.

Ключові слова: діти з особливими потребами, розумова відсталість, сенсорна інтеграція, баламетрика, розвиток, корекція, дизонтогенез, моторна чутливість.

В статье раскрыто коррекционную направленность обучения и воспитания, предусматривающую квалифицированные знания и учет структуры дефекта аномального ребенка, выявление и использование его потенциальных возможностей. В основу коррекционной работы учителя пытаются возложить идею развития сохраненных функций, включая меры медицинского, физического, психологического и социального воздействия на личность ученика. Коррекционная помощь оказывается в соответствии с характером нарушения.

Ключевые слова: дети с особыми потребностями, умственная отсталость, сенсорная интеграция, баламетрика, развитие, коррекция, дизонтогенез, моторная чувствительность.

Актуальність дослідження. Проблеми освіти і виховання дітей турбують сьогодні все прогресивне людство. У «Конвенції про права дитини» підкреслюється: «Обов'язок держави полягає в тому, щоб допомогти хворій дитині вести повноцінне й достойне життя в суспільстві, полегшуючи її активну участь у житті». Не стоїть остеронь проблем освіти та виховання дітей з особливими потребами і Україна. Державна програма «Діти України» зобов'язує «максимально забезпечити права кожної дитини народитися здоровою, вижити й мати умови всебічного розвитку, бути надійно соціально і психологічно захищеною».

Психологія сучасного дитинства має особливу соціальну значущість для майбутніх поколінь, визначається своїми особливостями та витоками розвитку і підтверджується численними дослідженнями (М.І.Лісіна, 1986; С.Ю. Мещеряков, 1999;

Д.Б.Ельконін,1989; D.R.Shaffer,1996). Проте нестійка економічна ситуація, особливо у великих промислових центрах, Чорнобильська трагедія призвели до масового погіршення стану здоров'я дітей на всій території України. Суттєво зросла кількість дітей, які живуть у винятково тяжких соціальних умовах, частина таких дітей узагалі опиняється «на вулиці». Зросла кількість дітей із відхиленнями психофізичного розвитку генетичного походження. Серед дітей, які приходять до школи, великий відсоток не мали змоги одержати в ранньому віці корекційно-педагогічної та медичної допомоги, тоді як більшість із них мають різноманітні порушення соматичного або психічного розвитку. У багатьох дітей наявне загальне зниження готовності до активної навчальної діяльності, працездатності, здатності до соціальних взаємовідносин, комунікації, рухової активності. Зростає кількість дітей із вадами емоційно-вольової сфери, порушенням сенсорної чутливості.

Мета дослідження полягає у вивченні особливостей психофізичного розвитку дитини, з'ясуванні вікових можливостей використання методики «Баламетрика» в навчальному процесі, встановленні ефективності названої методики в умовах навчального закладу, визначаючи та фіксуючи зміни у психофізичних показниках розвитку учнів.

Теоретико-методологічну основу дослідження склали: концепція єдності біологічних та соціальних чинників психічного розвитку (Л.С.Виготський, Н.А.Бернштейн, П.К.Анохін та ін.), теорія еволюційно-вікової періодизації, що визначає особливу значущість раннього віку (Л.С.Виготський, О.М.Леонт'єв, Д.Б.Ельконін, В.С.Мухіна та ін.), культурно-історична концепція розвитку особистості (Л.С.Виготський), положення про цілісний, системно-комплексний та діяльнісний підхід до дослідження психічного розвитку дитини (Л.С. Виготський, О.М.Леонт'єв, С.Л.Рубінштейн), принцип ранньої корекції, диференційованого та індивідуального підходів, положення про психолого-педагогічну і медико-соціальну корекцію аномального розвитку (В.І.Лубовський, А.Л.Венгер, І.Г.Єременко, М.І.Лісіна, В.Г.Петрова, Є.М.Мастюкова та ін.).

Обговорення дослідження. Розвиток складної, багатовекторної та поліфункціональної системи психолого-педагогічної корекції ставить нові завдання перед теорією та практикою, потребує нового наукового та інформаційно-методичного забезпечення. Як професіонали, так і непрофесіонали нехтували сенсорними проблемами при оцінці порушення розвитку, не уявляючи

існування іншої сенсорної реальності, якщо їм не довелось стикнутися з нею особисто. Це вузьке сприйняття заважає реально вирішувати проблеми в своєму житті.

Аналіз наукового доробку вчених, які ґрунтовно досліджували зазначену проблему, дозволяє говорити про те, що вестибулярний апарат відповідальний за нашу рівновагу, відіграє ключову роль у всіх функціях головного мозку і стає основним організаційним інструментом у розвитку інших процесів головного мозку ще в той час, як дитина перебуває в утробі матері. Дослідники Е. Дж. Айрес, І. Джозеф, О. Богдашина та ін. встановили, що потужним фактором дизонтогенезу є порушення сенсорної інтеграції (сприймання інформації, яка одночасно надходить по декількох сенсорних каналах, і поєднання цієї інформації в єдине ціле). Люди з дисфункцією сенсорної інтеграції мають моноканальний характер сприйняття: вони виділяють з широкого спектра сенсорних сигналів окремі, афективно значущі для них подразники (колір, форму, звуки, пахощі та ін.), тому навколишнє середовище є для них хаотичним і роздрібненим [1]. Отже, сенсорна домінантність призводить до сприймання ефективно значущих стимулів та повного несприймання інших, внаслідок чого спостерігається порушення предметності, цілісності сприймання.

Розуміння терміна «сенсорна інтеграція» співзвучне з розумінням того, як функціонує мозок і вся нервова система. Д. Айрес визначає сенсорну інтеграцію, як процес, в якому настає організація вражень, що надходять до нашого організму так, аби вони могли бути використані в цільовій дії, яка закінчиться успіхом [1].

Головними принципами сенсорної інтеграції є використання органів чуття для підтримання оптимального стану збудження. Важливим її елементом є змінаоточення і задач для покращення адаптивної реакції. Також використання структур, повторень; і залучення дитини до конкретної діяльності. Для досягнення поставленої цілі – сенсорної інтеграції – ми використовуємо спеціалізовану методику «Баламетрика». Названа методика складається з комплексу таких вправ: вправи з силіконовими мішечками Біні, які виконуються одним учнем, двома учнями у парі, або учнем та асистентом; Ціль та мішечки Біні; скакалка; вправи з відскакуючим м'ячиком; маятниковий м'ячик; палиця ВМК; вправа з кольоровими кружечками; вправа зі стрілками; гра з дерев'яними фішками; гра з метрономом та фішками; гра на здатність слідкувати за вказаним напрямком. Система «Бала-

метрики» включає в себе: точний баланс рівноваги, влучність у просторі і орієнтир в часі, ретельну оцінку сенсорної інформації за допомогою використання відкаліброваної балансуючої дошки Белгау. Заняття за методикою «Баламетрика» впливають на пам'ять, увагу, швидкість, гнучкість, розв'язання задач, дислексію та дисграфію, розлади аутизму, синдром дефіциту уваги, психомоторні навички. Оволодіння комплексом вправ на баламетричній дошці допомагає підвищити чутливість дитини в просторі, часі та оцінці сенсорної інформації, а отже, готує її до різних видів діяльності.

Наукові дослідження вестибулярної системи суттєво змінили розуміння того, як працює людський мозок. Центривестибулярної функції пов'язані з вегетативною нервовою системою, нервами руху очей, а також із корою великих півкуль мозку. Тому вправи, що стимулюють процеси балансу, здійснюють істотний позитивний вплив на зір, якість читання, а відтак – на загальну ефективність навчання дитини.

Команда фахівців науково-дослідного експериментального майданчика «Інтеграція та соціалізація дітей з особливими потребами в загальноосвітній заклад» ЗОШ № 20 м. Луцька, спільно з методичними об'єднаннями школи, працює над створенням відповідної технології корекційного навчання на принципах розвитку можливостей дитини. В основу корекційної роботи вчителі намагаються покласти ідею розвитку збережених функцій, включаючи заходи медичного, фізичного, психологічного та соціального впливу на особистість учня. Корекційна допомога надається відповідно до характеру порушення.

Робота викладачів і спеціалістів, які працюють в рамках експерименту, базується на пройденому спеціальному курсі навчання за програмою розробленою доктором Френком Белгау в 1998 році. Саме доктором Френком Белгау було створено й апробовано спеціальну балансувальну дошку, використання якої, за результатами ним же представлених досліджень, спричиняє негайне поліпшення всіх функцій організму. Доктор Френк Белгау в університеті Х'юстона керував лабораторією рухового і зорового сприйняття, системою навчання батьків та розробив програму навчання «Прорив», завдяки якій розлади сенсорної інтеграції піддаються корекції. В програмі розглядаються особливості розвитку нервової системи та сенсорної інтеграції, в основі якої лежить вестибулярний апарат, який розвиває та вдосконалює основні функції мозку. Систему роботи за методикою «Баламетрика» презентував доктор, спеціальний педагог Рон Сокі (США).

Вважаємо, що основними завданнями у процесі проведення корекційної роботи є допомогти дитині пізнати себе, навчити її бачити світ таким, яким його бачать інші, дати освіту, яка б відповідала її пізнавальним можливостям, адаптувати учня до соціального оточення; обрати оптимальний режим інтелектуальних, емоційних, фізичних навантажень. Корекція недоліків психічного й фізичного розвитку розумово відсталих школярів – це виправлення чи послаблення цих недоліків та сприяння якомога більшому наближенню розвитку дітей з особливими потребами до достатнього рівня розвитку. Корекційна спрямованість навчання та виховання передбачає кваліфіковане знання та врахування структури дефекту аномальної дитини, виявлення та використання її потенційних можливостей. При цьому велике значення має ранній початок корекційного виховання та навчання дітей.

Принцип корекційної спрямованості, зберігаючи єдність змісту, здійснюється різними шляхами, методами та в різних формах стосовно аномальних дітей різних категорій. На наш погляд, корекційний процес – це мистецтво педагогічної підтримки. У корекційній роботі розрізняють спрямованість на виправлення дефектів, спільних для всіх розумово відсталих дітей (загальна корекція) та спрямованість на виправлення дефектів, характерних для певної групи учнів (індивідуальна корекція): з поганою координацією та балансом, гіпотонією (низький м'язовий тонус), дисграфією (почерк), слабким чи повільним руховим плануванням (своєчасність, наслідування та виконання рухів), слабким та / чи повільним зорово-моторним плануванням.

На рисунку 1 представлена динаміка відчуття простору та орієнтації в просторі дітьми, як результат застосування методики «Баламетрика».

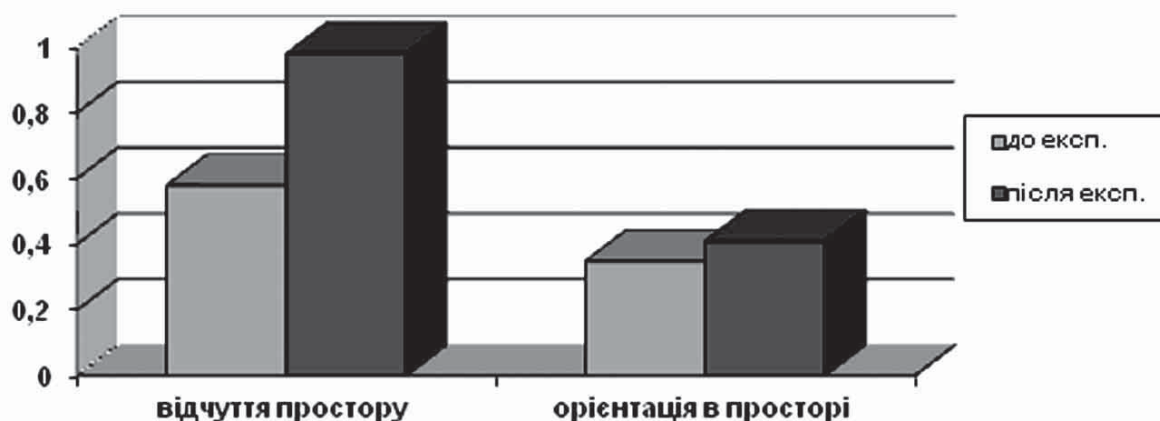

Рис. 1. Результати корекції моторної чуттєвості

Корекція уваги у школярів є ефективною за умови врахування змістових і процесуальних компонентів у системі «учитель – учень». Ефективність процесу корекції уваги як необхідної умови успішного засвоєння знань, умінь і навичок буде забезпечена завдяки використанню педагогічної технології шляхом формування моторної, сенсорної та інтелектуальної уваги в учнів 1-3 класів[5]. Психомоторні дії спонукають до покращення загального психофізичного стану. Система роботи над розвитком рівноваги людини допомагає покращенню її інтелектуальних можливостей. На рисунку 1 представлена динаміка уваги.

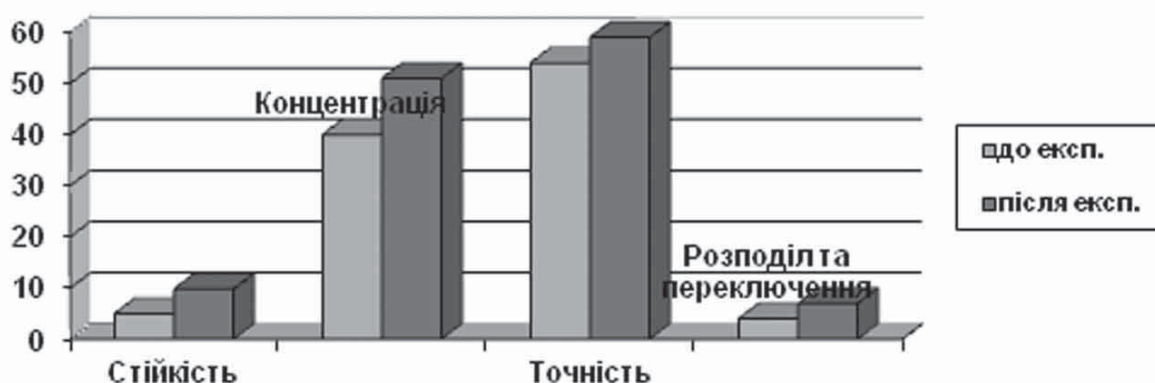

Рис. 2. Корекція уваги за методикою «Баламетрика»

Створення спеціальних умов навчання дітей з особливими потребами обов'язково передбачає певну своєрідність змісту, зміну темпів та термінів, перебудування методів навчання та виховання відповідно до структури основного дефекту, іншу специфічну організацію трудової підготовки, позакласної роботи, а також лікувально-профілактичну роботу. Основний дефект учнів полягає в порушенні складних форм пізнавальної діяльності, особливо мислення. Інертність мислення пов'язана з інертністю нервових процесів у корі головного мозку як однієї з головних ознак порушення розумового розвитку. Ось чому загальна корекційна робота з усіма учнями полягає у виправленні дефектів мислення, підвищенні інтелектуального рівня школярів, що дає змогу здобувати нові знання і навички на більш високому рівні.

Підвищити рівень розумового розвитку дитини, зокрема її свідомості, допомагає робота з розширення сфери позаситуативно-пізнавального спілкування дитини, створення проблемних навчальних ситуацій, використання спеціальних дидактичних ігор-загадок, стимулювання самостійної активності дитини.

До школи щороку приходять діти, які страждають на дислексію та дисграфію. Ці діти потребують особливої уваги. Щоб

правильно будувати з ними індивідуальну роботу (насамперед логопеду), необхідно з'ясувати першопричину порушення, яке заважає дитині планомірно опанувати програму. Адже на дислексію і дисграфію страждають окремі діти з нормальним інтелектом. Слід також зазначити, що неправильне, педагогічно непрофесійне ставлення до таких дітей є основою для розвитку в них неврозів. Коли такі учні приходять у спеціально обладнаний клас з баламетрики, то, перш за все, перевіряються їхні сенсомоторні реакції за допомогою методики «Баламетрика». Система «Баламетрики» включає в себе: точний баланс рівноваги, влучність у просторі і орієнтир в часі, ретельну оцінку сенсорної інформації за допомогою використання відкаліброваної балансуєчої дошки Белгау. Адже деякі, навіть мінімальні, порушення сенсорних ділянок є перешкодою для правильної орієнтації в просторі й часі, а читання та письмо є складними видами діяльності, які вимагають точної орієнтації в просторі й часі. При порушенні сенсорних ділянок – оптичної та акустичної, у дитини виникають труднощі на письмі та в читанні. Щоб читати, дитина повинна відтворювати літерні знаки, згруповані в часі і просторі, у певній послідовності, утворювати слова з окремих складів.

Чому дитина пише: кигна (книга), говола (голова) тощо? Дитина не спроможна згрупувати літерні знаки в просторі (у їх зоровому сприйманні) та в часі (під час вимови їх). За таких порушень дитина розпізнає окремі літери, але не може скласти з них слово.

Існують інші специфічні аспекти розумового розвитку, які мають велике значення для оволодіння письмовим та усним мовленням. Так, для того, щоб дитина своєчасно правильно і швидко навчилася читати та писати, вона має правильно говорити. У письмове мовлення, тобто в читання і письмо, переноситься усне мовлення. Як правило, недоліки усного мовлення впливають на оволодіння читанням та письмом. Розлади й труднощі в артикуляції окремих звуків часто переходять у певні труднощі в читанні та написанні відповідних літерних знаків. Неправильна чи неточна вимова слів стає причиною неправильного читання та письма. Ось чому за будь-яких труднощів в оволодінні читанням необхідно звернути увагу та спеціально дослідити стан усного мовлення, зокрема вимови. Під час спеціального навчання (робота з логопедом) необхідно докласти зусиль, перш за все, для виправлення помилок в усному мовленні з тим, щоб допомогти дитині оволодіти письмовою мовою.

Ученими доведено, що важливе значення для розвитку мови має також стан моторики. У читанні та на письмі особливо велике значення має координація рухів, починаючи від координації рухів очей, що особливо важливо для читання, і, закінчуючи координацією рухів пальців руки, що має значення для письма. Як свідчить практика, точність у читанні та письмі залежить від точності та координації рухів не тільки очей та рук, а й усього тіла. Незграбні, мляві діти, як і надміру рухливі та активні, частіше відчують труднощі в читанні та письмі, ніж прудкі та помірно рухливі діти.

Під час побудови корекційної роботи слід пам'ятати про темп розумового розвитку. Воднієї дитини темпи розвитку можуть бути більш швидкими, і вона раніше досягає розумової зрілості, проте рівень її нижчий, ніж у дитини з повільнішими темпами розвитку, яка, хоч і пізніше, досягає більш високої розумової зрілості. Слід створювати ситуації, що пробуджують в учня пізнавальні інтереси, широко залучати до виховання різноманітні та спеціально організовані предметно-практичні дії з їх мовним оформленням.

Висновки. Комплексний характер корекційної роботи передбачає: спільну роботу з усіма педагогами, які працюють у даному класі; контакти з батьками дитини; правильне, педагогічне виважене ставлення до дитини, зокрема усунення шкідливих для дитини впливів; консультування сім'ї; психологічну освіту батьків за допомогою лекцій та інших заходів; вчасне надання логопедичної допомоги; своєчасне забезпечення дитини кваліфікованою медико-психолого-педагогічною допомогою, спрямованою на виправлення недоліків розвитку; методичку виховання позитивних моральних якостей громадської активності, свідомої дисципліни; вивільнення творчого потенціалу, притаманного кожній дитині. Необхідно працювати в напрямку оздоровлення мікросоціального середовища, у якому росте дитина, з метою забезпечення подальшого її розвитку як цілісної особистості; організацію спеціального, зорієнтованого на певне відхилення у розвитку дитини, навчання.

У дітей з порушеннями розвитку у ході проведення експериментального дослідження відбувається покращення всіх властивостей уваги та показників моторної чутливості, завдяки впливу балансування на діяльність мозку. Вправи на балансувальній дошці Ф. Белгау дають можливість тренувати й покращувати увагу, моторну чутливість дітей, моторні навички та рівновагу.

Список використаних джерел

1. Джин Айрес Э. Ребенок и сенсорная интеграция / Э.Джин Айрес. – М.:Теревинф, 2010. – 268 с.

2. Єременко І.Г. Аномалії у дітей / І.Г.Єременко. – К., 1966. – С. 15-22.
3. Забрамная С.Д. Отбор умственно отсталых детей в специальные учреждения / С.Д.Забраманая. – М.: Просвещение, 1988. – 94 с.
4. Лабораторные работы по психологии умственно отсталых учащихся: [метод.рекомендации] / Сост. В.Е.Турчинская, А.Д.Чекурда. – К.: РУИК, 1991. – С. 5 – 18.
5. Максимова Н.Ю. Основи дитячої патопсихології / Н.Ю.Максимова, К.Л. Мілютіна, В.М. Піскун. – К.: Перун, 1996. – 464 с.
6. Стадненко Н.М. Методика діагностики відхилень у розумовому розвитку молодших школярів та старших дошкільників / Н.М. Стадненко, Т.Д. Ілляшенко, Л.В. Борщевська, А.Г. Обухівська. – К : Освіта, 1998. – 144 с.
7. Пропедевтична основа формування готовності до навчання учнів допоміжної школи : [метод, рекомендації] / Укл. І.Г. Єременко. – К.: ІЗМН, 1997. – С. 7 – 10.
8. Рубинштейн С.Я. Психология умственно отсталого школьника / С.Я. Рубинштейн. – М. : Просвещение, 1986. – 192 с.
9. Селецкий А.И. Психология и психопатология слабоумия / А.И. Селецкий. – К.: Рад.шк., 1981. – 138 с.
10. Синьова В.М. Основи дефектології / В.М. Синьова, Г.М. Коберник. – К.: Вища шк., 1994. – 143 с.
11. Худик В.А. Диагностика детского развития: методы исследования / В.А. Худик. – К.: Освіта, 1992. – 220 с.

The article envisages the correctional orientation of education and upbringing that provides a qualified knowledge and consideration of the defect structure of an abnormal child, identification and use of its potential. The teachers try to put the idea of preserved functions in the basis of the corrective work, including means of medical, physical, psychological and social impact on a personality of a pupil. The corrective care is provided according to the nature of violation. During the experimental research the children with the violation of the development are established to get an improvement of all peculiarities of attention and indices of motor sensitiveness due to the balancing influence on the brain activity. Exercises on a balancing board of F. Belgau give an opportunity to train and improve the attention, motor sensitiveness, motor skills and balance.

Keywords: children with disabilities, mental retardation, sensory integration, balametryka, development, correction, dyzontohenez, motor sensitivity.

Отримано: 21.01.2013 р.